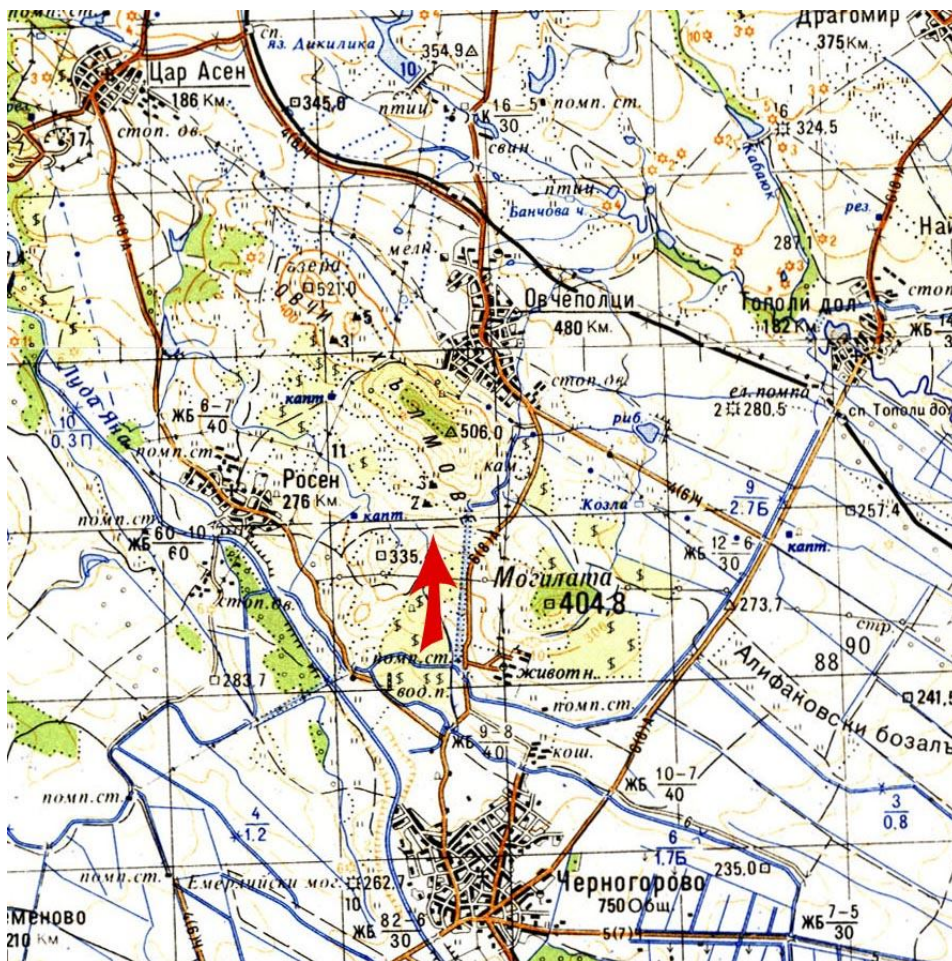

За крепостта на *Острия връх* и за знака *инсилон У*, изобразен върху керамични фрагменти, намерени сред руините ѝ !

Овчите хълмове (*Коюн тепе*) са най-южните разклонения на Панагюрска Средна гора. Това са пет на брой хълма, отстоящи на 15 км на север от град Пазарджик. Върху един от тях (*Острия връх*) се намират руините на средновековна крепост. Върхът е с конусообразна форма и е разположен точно в средата на споменатите възвишения, т.е. от двете му страни има по още два хълма.

Около *Овчите хълмове* са разположени пет селища: на изток от хълмовете – село Овчеполци и село Тополи дол, на юг – село Черногорово, на запад – село Росен, и на север – село Цар Асен. До 80-те години на XIX в. в близост до *Овчите хълмове* е имало две изцяло турски села – Емирлий, което се е намирало на десния бряг на река Луда Яна, срещу Черногорово, и Алифаково, което се е намирало на североизток от Черногорово.

Първото писмено известие за крепостта на *Острия връх* е направено от Стефан Захариев (1810–1871) в неговото „Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката кааза“. *Описанието* е издадено за първи път във Виена през 1870 г. Има и второ (фототипно) издание в София от 1973 г. Известието за крепостта се съдържа в легенда, намерила място в посочената книга на Ст. Захариев (с. 74 и с. 75 във фототипното издание). Крепостта се споменава и на с. 78 на същото издание под името *Гюрджуво кале*. В легендата се говори за войводата Георги от с. Черногорово, който със своите войни защитавал крепостта и загинал по време на османотурското завоевание през втората половина на XIV в.

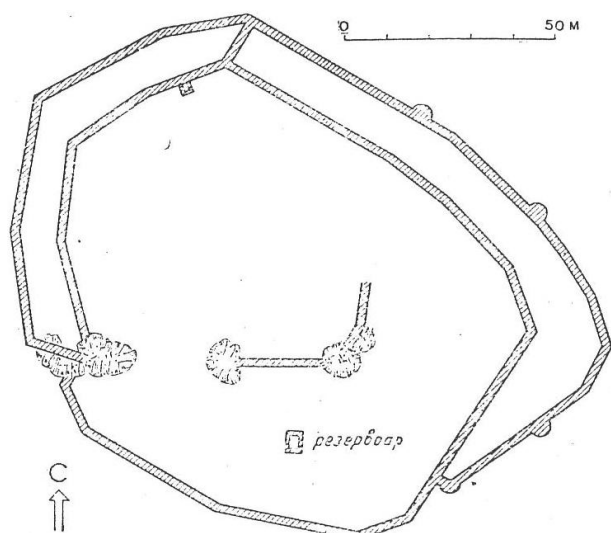

Топографска карта на селищата в региона на *Овчите хълмове*. Стрелката посочва мястото, където според записаната от Ст. Захариев легенда, е гробът на войводата Георги – половин час на север от село Черногорово. Град Пазарджик се намира на 12 км на югозапад от село Черногорово.

Ст. Захариев съобщава за крепостта на *Острия връх* още през 1870 г. Археолозите обаче правят първите разкопки там едва в края на 50-те години на XX в. Това става под ръководството на археолога Д. Цончев (1898-1962) от Историческия музей в гр. Пловдив. Той прави и първата окомерна скица на крепостта, като за ориентир му служат намерените тогава руини.

Според тази скица крепостната стена е била двойна откъм изток, север и запад. От източната страна (в посока към Пловдив) са били четирите цилиндрични наблюдателни кули. От южната ѝ страна крепостната стена е била единична. Между двете крепостни стени откъм север е имало преградна стена. Всяка от двете крепостни стени, вътрешната и външната, е била с дебелина около 2 м. Разстоянието между външната и вътрешната крепостна стена е било 15 м. Във всяка от крепостните стени е имало вградени напречно и надлъжно греди, т.е. при изграждането на крепостта е приложена т.нар. система „сантрач“.

Д. Цончев предполага, че площта на крепостта е била около 10 дка. Върху територията ѝ се откриват руини от постройки и резервоар за вода. Между строителните материали на крепостта е намерена оброчна плочка с образа на тракийския Херос, т. е. тракийския конник (тракийско божество и/или герой). Почитан е в много тракийски светилища от римската епоха (I - III в. сл. Хр.). Среща се обаче и върху артефакти от предримската епоха - като образ на царя-конник или бог-конник (Летнишкото и Луковитското съкровище - IV в. пр. Хр.)

Д. Цончев. Окомерна скица на крепостта на *Острия връх*

Според Д. Цончев „употребата на части от тухли и керемиди в крепостните зидове от по-стари постройки, белият хоросан, мрежите от напречни и надлъжни греди в зидовете, както и монетата от Иван (Йоан) Цимисхи (969-976) ни позволяват да отнесем построяването на крепостта към времето на Първата българска държава, а нейното разрушаване – няколко века по-късно“. („Археологически паметници по южните склонове на Панагюрска Средна гора“, София, 1963 г., книга IX, с. 63–65)

Едва през м. декември 2005 г. и м. май 2006 г. на *Острия връх* са проведени следващите (сондажни по своя характер) археологически разкопки под ръководството на доц. С. Торбатов от СУ „Св. Климент Охридски“. Резултатите от тези проучвания той обобщава в своя студия със заглавие „Градището *Острия връх* край Овчеполци, Пазарджишко“, публикувана в „Сборник в памет на проф. В. Велков“, С., 2009 г. (с. 386–413).

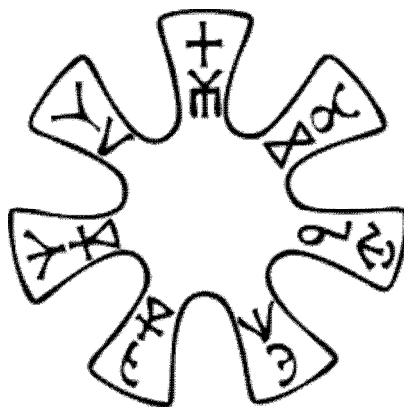
Според него много от изводите на Д. Цончев се потвърждават. Други обаче остават дискуссионни. Установява се, че площта на крепостта е не 10, а 14 дка. За мащабите на Средновековието се приема, че това е град крепост.

Както вече бе споменато, при първите проучвания в края на 50-те години на XX в. е намерена монета с образа на Йоан Цимисхи. При разкопките през 2005–2006 г. са открити

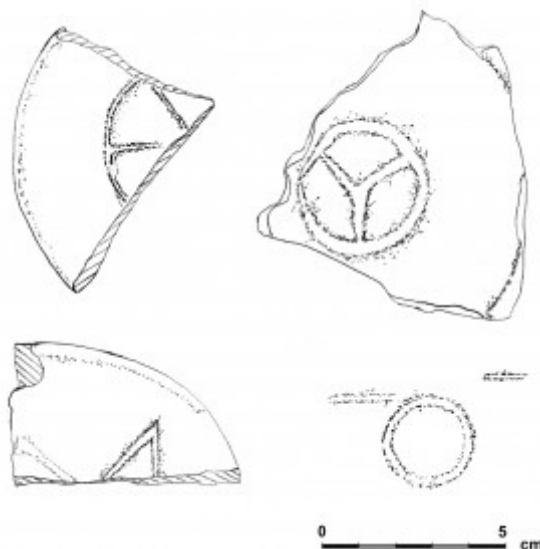
други 39 монети от късноримския, ранновизантийския и по-късния същински средновековен период. Монетите са предимно медни, но има и бронзови. В зависимост от тяхното датирание С. Торбатов изгражда една възможна хронология на крепостта. Той смята, че най-късно в началото на VII в. животът в крепостта е прекъснат и е бил възстановен през втората половина на X в. И продължава до началото на XII в. Този извод С. Торбатов прави на основата на наличния археологически материал – не само монети, но и керамика, накити, въоръжение, други находки и сфрагистични паметници.

Керамиката е главно от периода XI–XII в. В тази връзка С. Торбатов посочва: „Фрагментите, носещи белезите на керамичното производство от предходния средновековен период (IX–X в.), са значително по-малко. Те произхождат предимно от гърнета с врязана украса. Към тази хронологическа група най-вероятно следва да се отнесат и намерените четири дъна с релефни знаци.” („Градището *Острия връх*...”, с. 399)

Според мен релефния знак Y върху коментираните от С. Торбатов керамични фрагменти, определено е прабългарски. В това би се убедил всеки, който внимателно разгледа бронзовата розетка, намерена сред руините на първата българска столица Плиска. Върху едната ѝ страна е изобразен знака ипсилон с хаста IYI. А от другата страна на розетката има по два знака върху всеки един от седемте ѝ лъча. Върху един от тях, горе вляво, е изобразен знака ипсилон Y, който се вижда и върху керамичните фрагменти от *Острия връх*.

Графична рисунка на една от двете страни на намерената през 1961 г. в Плиска розетка. Според проф. Станчо Ваклинов (1921-1978) върху нея е изписан прабългарски рунически надпис. („Формиране на старобългарската култура”, С., 1977 г., с. 154)

С. Торбатов. Релефни знаци върху керамичните фрагменти от Острия връх. Върху керамичния фрагмент горе вдясно се вижда знака Y, който го има и върху розетката от Плиска.

След като вече е посочил, че намерените сред руините на крепостта четири керамични фрагмента с връзана украса са от IX–X в., С. Торбатов твърди: „След продължителен хиатус хълмът е бил отново заселен изглежда едва през втората половина на X в. Както свидетелства намерената типична керамика и особено релефните знаци върху дъната на част от съдовете, това население е било с български етнически произход. Много е вероятно първите заселници да са съставлявали част от преселническата вълна от земите на север от Балкана, породена от походите на Киевския княз Светослав (945–972).” („Градището *Острия връх*...”, с. 406)

С. Торбатов е несъмнено прав в това, че знака Y върху керамичните фрагменти потвърждава присъствието на българи през Ранното средновековие в крепостта на *Острия връх*. Спорно е обаче предположението му, че тези българи идват в крепостта на *Острия връх* в началото на 70-те години на X век. Аргументите ми в това отношение са следните:

1. В подкрепа на хипотезата си за т.нар. „преселническа вълна” С. Торбатов се позовава на доказан специалист по историческа география като Красимира Гагова, но нейната гледна точка не потвърждава предположението му. По същество тя се придържа към утвърдената в българската историография позиция, че Пловдив и областта му, т.е. и дн. Пазарджишки край, са включени в българската държава при кан Маламир (836 г.). (Кр. Гагова, „Тракия през българското Средновековие. Историческа география”, София, 2002 г., с. 41) Кр. Гагова проследява в детайли перипетиите на военните действия между войските на киевския княз Светослав и тези на византийския император Йоан Цимисхи в началото на 70-те години на X в. и стига до извода, че оттогава до 80-те години на XII в. Тракия е част от Византийската империя. (Кр. Гагова, „Тракия през българското Средновековие...”, с. 48) Никъде в своята книга изследователката не говори за преселническа вълна по това време (началото на 70-те години на X в.) на българи от северна България в посока към Тракия.

2. Според мен в конкретния случай трябва да се имат предвид най-вече историческите факти – днешният Пазарджишки край е включен в територията на Първата българска държава при кан Маламир (831–836) и това положение се запазва при кан Пресиан (836–852), при княз Борис I (852–889), при цар Симеон (893–927) и при цар Петър (927–969). Едва ли крепостта на *Острия връх* и региона около нея са били заселени от прабългари (да допуснем – в голяма степен славянизирани) или от славяни от българската група (да предположим – повлияни от прабългарската култура) чак през втората половина на X в. В предишните повече от 130 години тази територия (дн. Пазарджишка област) е в пределите на България и през този период средновековната ни държава е управлявана от някои от най-способните си владетели.

3. Категорично в подкрепа на току-що изразената позиция е и релефния знак Y върху керамичните фрагменти от *Острия връх*. Този знак е прабългарски т.е. езически. В този смисъл появата му върху керамични фрагменти на *Острия връх* е логично да се отнесе към периода от 836 до 864 г. Т.е. появата на керамични фрагменти, върху които изобразен знака Y, трябва да се свързва с периода от присъединяването на територията на дн. Пазарджишки край към средновековна България при кан Маламир до въвеждането на християнството при княз Борис I.

Появата на керамични съдове в крепостта на *Острия връх*, върху които е изобразен знака Y, след 864 г., предполага този знак да е придобил и християнски смисъл. Дори това да е така, то не би било в подкрепа на твърдението, че керамичните съдове с релефни знаци, са донесени от българи в крепостта на Острия връх, едва в началото на 70-те години на X-ти в. Това според мен е станало още през първата половина на IX-ти в. Безспорно е обаче, че заслугата за откриването и обнародването на коментираните тук керамични фрагменти принадлежи на С. Торбатов.

Намерените накити сред руините на крепостта са главно стъклени и метални гривни. На основата на сравнителния анализ с други образци, които вече са датирани, С. Торбатов приема, че гривните са от XI–XII в., а вероятно и от XIII в. Същата позиция изразява и Любка Тодорова в статията си „Средновековни накити от крепостта *Острия връх* до с. Овчеполци,

Пазарджишко”. (Годишник на Регионален исторически музей – гр. Пазарджик, том I, 2010 г., с. 61–68)

При разкопките са намерени четири железни върха на стрели и противокавалерийски железен шип, подобни на вече открити и на други средновековни археологически обекти по нашите земи. Интерес предизвикват и т.нар. „други находки” в руините на крепостта – рамка на оброчна плочка и оброчна плочка с образа на Асклепий, документиращи културно присъствие в региона по времето на елинизма, т.е. преди началото на римската епоха (I в. пр.н.е.).

Според С. Торбатов „значимостта на този център (крепостта на *Острия връх*) през последната фаза от неговото съществуване се потвърждава и от намерените тук сфрагистични паметници – печат на високопоставен византийски сановник и неизползвано ядро за печат, свидетелстващи за наличието на канцелария”. („Градището *Острия връх*...”, с. 408)

Като се ръководи от намерените досега монети, С. Торбатов е склонен да приеме, че в началото на XII в. животът в крепостта на *Острия връх* е преустановен. Т.е. по време на османотурското завоевание през втората половина на XIV в. крепостта според С. Торбатов вероятно не е съществувала. (Информация за крепостта се съдържа и в статии на Стоилка Игнатова и Величка Мацанова. („Енциклопедия Пазарджик и Пазарджишка община”, изд. Беллопринт, 2011 г., с. 276–277)

Хипотезата обаче на С. Торбатов относно това, че крепостта е преустановила своето съществуване през XII-XIII в. трябва да бъде коментирана в контекста на една по-широка историческа фактология. Пазарджишко става част от Втората българска държава при цар Калоян (1197–1207). Територията, на която се намира крепостта на *Острия връх*, е в пределите на България при цар Иван Асен II (1218–1241), при цар Михаил II Асен (1246–1256), при цар Константин Тих (1257–1277), при цар Георги Тертер I (1280–1292), при цар Теодор Светослав (1300–1321), при цар Георги Тертер II (1321–1322) и при цар Иван Александър (1331–1371).

От този исторически преглед се вижда, че територията на крепостта на *Острия връх* е в границите на България от началото на XIII в. до втората половина на XIV в., когато дн. Пазарджишки край е завладян от османските турци. Като се има предвид стратегическото положение на *Овчите хълмове* по отношение на Тракийското поле и Средна гора, определено може да се смята, че тя е била действаща през посочените повече от 150 години. В определени периоди крепостта е на границата между средновековна България и нейните тогавашни съседи на юг – Латинската империя до 1261 г., Византия след 1261 г. и Османската държава от средата на XIV в. Тези обстоятелства несъмнено са придавали значимост на твърдината на *Острия връх* и са превръщали в необходимост нейното съществуване.

Според мен дори крепостта на *Острия връх* да не е била действаща по време на османотурското нашествие през втората половина на XIV век, то определени събития тогава в близост до *Върха*, са породили появата на легендата за войводата Георги.

В заключителните си думи за крепостта на *Острия връх* С. Торбатов е много внимателен и не се опитва да бъде категоричен: „Предложените по-горе обобщителни бележки за градището край Овчеполци са базирани на наличния към момента археологически материал. Те нямат претенции за окончателност. Бъдещите проучвания ще потвърдят или опровергаят формулираните в настоящата работа тези.” („Градището *Острия връх*...”, с. 408)

Почти всички изследователи на крепостта на *Острия връх* след Ст. Захариев я локализируют при село Овчеполци (до 1934 г. Ферезлий). От гледна точка на принципа „тук и сега” това е така. Руините на крепостта наистина са най-близо до днешното село Овчеполци. От гледна точка на конкретните исторически обстоятелства обаче, трябва да приемем позицията на Ст. Захариев. Легендата, която той разказва, отразява събития, свързани с отбраната на крепостта при османотурското завоевание през втората половина на XIV в. Част от днешния Пазарджишки край (вкл. и региона на *Овчите хълмове*) е завладян от османските турци след 1364 г., когато превземат Пловдив, а другата част – след 1371 г., когато християнските войски на Вълкашин и Угleshа са разбити при Черномен. При цар Иван Шишман (след 1371 г.) южната граница на България (Търновското царство) вече е минавала по билото на Средна гора. Тази историческа хронология съответства на обстоятелствата,

които проф. д-р Ив. Батаклиев (1891-1973) - най-ревностният последовател на Ст. Захариев - посочва по отношение на Черногорово. А те са следните:

1. За нито едно от селищата в близост до *Острия връх* няма писмено свидетелство, че е съществувало по време на Българското средновековие. Единственото от тези селища, което Ив. Батаклиев открива в документ от 1479 г., т.е. във време, което е твърде близо до времето на османотурското завоевание и съпротивата срещу него през втората половина на XIV век, е Черногорово. При това с българско име. Според проф. Хр. Гандев („Българската народност през XV век”, С., 1972 г., с. 307, 308) става дума за османотурски регистър на доганджиите (соколарите) в Северна Тракия от 1477 г. От 1479 г. до 1484 г. в този регистър са правени промени от централната фискава (данъчна) служба.

2. Според османотурски регистър 1576 г. Ферезлий (Овчеполци) е турско село. В този документ е обелязано, че тогава в това село е имало седем едри овцевъди, като всичките са турци. В същия документ е отбелязано, че от 12 едри овцевъди в Черногорово, 10 са българи. По същото време в Балдъво (Росен) има само двама едри овцевъди, които са българи. В село Цар Асен (Караплий) е имало трима едри овцевъди – турци. Село Кавак дере (Тополи дол), което също е в близост до *Овчите хълмове*, не фигурира в този регистър. („Пазарджик и Пазарджишко”, С. 1969 г., с. 455, с. 460, с. 547, с. 538)

3. Това положение се запазва и през първата половина на XVII в. Руси Стойков в своя статия под заглавие „Българското население в Пазарджишко и Пловдивско през 1633 г.” коментира във в. „Септемврийско знаме” (бр. 83 от 26 октомври 1963 г.) османотурски документ от 1633 г. – кратък регистър на джизieto, поголовен данък, плащан от всички немюсюлмани от 18 до 46-годишна възраст, жители на Пловдивския вилает, който е бил разделен на две кази: Филибе (Пловдив) и Татар Пазаръ (Пазарджик).

От селищата около *Овчите хълмове* в този документ са записани само Чернелюк (Черногорово) и Балдъво (НБКМ, Ориент. отдел, ф. 88, а.е. 50). Документът потвърждава, че дори през 1633 г. Ферезлий продължава да бъде турско село. Все още през първата половина на XVII век в него няма немюсюлманско население (българи).

Всички тези факти потвърждават, че по време на османотурското господство Черногорово е най-голямото и доминирано от българи село в близост до *Овчите хълмове*. Тези факти обаче имат доказателствена сила и по отношение на възпроизвеждане на обстоятелствата от времето на Българското средновековие. В подкрепа са на това, че през втората половина на XIV в., когато набира сила османотурското завоевание и съпротивата срещу него, Черногорово е било стратегически важното селище, свързано с крепостта на *Острия връх*.